

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

25.06.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

25.10.2019

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nafi ARSLAN

Siirt Üniversitesi
Yabancı Diller Yüksekokulu
Arapça Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
m.nafiarslan@hotmail.com

**İBN HAMDÛN'UN *ET-TEZKİRETÜ'L-HAMDÛNİYYE* ADLI EDEBÎ ESERİ
BAĞLAMINDA “HEDİYE”**

Öz

Birçok toplumda olduğu gibi eski Arap toplumunda da insanlar sevgilerini, sevinçlerini, takdirlerini göstermek için hediyeleşirlerdi. Bazen de belayı uzak tutmak, birini kendine bağlamak, birini etkilemek, birinin öfkesini yatıştırmak ya da birinden bir şey istemek için birbirlerine hediye verirdi. Hediye takdim edilirken söylenen sözler, hediye edilen nesnelerin niteliği, hediye alan ve verenin tutumları gibi açılardan hediye konusu, bir motif olarak klasik Arap edebiyatı kaynaklarında yerini almıştı. Bu kaynaklardan biri hicrî VI. yüzyılda yaşamış bir edebiyatçı, şair ve tarihçi olan İbn Hamdûn'un *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* adlı eseridir. Oldukça hacimli olan bu eser siyaset, ahlak, fıkralar, şiirler, hutbeler ve atasözleri gibi daha birçok konuyu ihtiva eden ansiklopedik mahiyetteki bir klasik Arap edebiyatı kaynağıdır. Söz konusu eser hediye geleneği ile ilgili nesir ve şirden birçok rivâyeti de bir araya getirmiştir. Bu çalışmada adı geçen edebî kaynağa yansıdığı ölçüde Arap kültür ve edebiyatında hediye olgusu araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Hediye, İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, Klasik Arap edebiyatı.

**A GIFT IN ARABIC CULTURE AND LITERATURE IN THE CONTEXT OF IBN
HAMDÛN'S AT-TAZKIRATU'L-HAMDÛNİYYE**

Abstract

As in many other societies, in the old Arab society, people would give gifts to show their love, joy and appreciation. Sometimes they would give gifts to keep away from trouble, to attract one person, to destroy a person's anger or to request something from a person. The subject of the gift took its place in classical Arabic literature sources as a motif from such angles. The words that are given when giving a gift, the nature of the gifted objects, the attitudes of the people receiving and giving gifts. One of these sources is Ibn Hamdûn's *at-Tazkiratu'l-Hamdûniyye*, a literary, poet and historian who lived in the sixth century of hijri. This book, which is quite voluminous, is a source of classical Arabic literature that resembles an encyclopedia which includes many subjects such as politics, morality, jokes, poems, orations and proverbs. The work also brought together many narratives from prose and poetry related to the gift tradition. In this study, the phenomenon of gifts in Arabic culture and literature will be investigated to the extent that it is reflected in said literary source.

Keywords: Gift, Ibn Hamdûn, *at-Tazkiratu'l-Hamdûniyye*, Classical Arabic literature.

Giriş

Hediyeleşme adetinın neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir geçmişi vardır. Araplarda da eskiden beri hediyeleşme geleneği vardı. Bu geleneğin İslam'dan sonra daha da çoğalarak devam ettiğini söylemek mümkündür. Zira Hz. Muhammed (s.a.v) hediye alıp vermenin Müslümanlar arasında sevgi ve muhabbeti arttırdığını, cimrilik, bencillik ve kıskançlık gibi olumsuz duyguları yok ettiğini ve rızka vesile olduğunu bildirerek hediyeleşmeyi tavsiye etmiştir. Kendisi de aile fertlerine, sahabelere ve komşu ülke hükümdarlarına muhtelif hediyeler göndermiştir. Kendisine gönderilen hediyeleri helal olması ve sadaka olmamasına dikkat ederek kabul etmiş, hediyeyle hediye ile karşılık vermiştir. Kur'an'da ise hediye alıp verme ile ilgili özel bir açıklamaya rastlanmaz. Bir tek Neml Sûresi'nin 35-36. âyetlerinde Sebe melikesinin Hz. Süleyman'a bazı hediyeler gönderdiği, fakat siyasî amaç taşınması sebebiyle bunların geri çevrildiği anlatılır (Bardakoğlu, 1998, 17: 151; Akdemir, 2008, 25).

Hediye edilen eşyaların çeşitliliği, hediye alan ve veren kişilerin durumları, hediye ile beraber gönderilen yazıların sanatsal değeri gibi özellikler açısından Arap edebiyatı kaynaklarında hediye konusu işlenmiştir. Arap edebiyatının nesirde öncü ismi el-Câhiz (ö. 255/869) *el-Mehâsin ve'l-ez'dâd* adlı eserinde hediye konusuna “Mehâsinu'l-hedâyâ” bâbı altında özel olarak yer vermiştir. Bu bâbta el-Câhiz hediye ile ilgili hadislerden, dört halifenin ve diğer bazı önemli şahsiyetlerin hediye ile ilgili sözlerinden, hediye edilen eşyalardan, ilginç hediyelerden vb. konulardan söz etmiştir (el-Câhiz, 1423: 318-337).

İbn Kuteybe (ö. 276/889) *Uyûnu'l-ahbâr* adlı kültür hazinesi değerindeki eserinde “el-Hedâyâ” başlığı altında hediye teşvik eden sözler, hediye edilen eşyalar, şiirler ve hediye ile ilgili mizahi anlatılara yer vererek hediye geleneğinin Arap geleneğindeki yerinden söz eder (İbn Kuteybe, 1925, 3: 34-43).

es-Se'âlibî (ö. 429/1038) *el-Letâif ve'z-zerâif* adlı eserinde hediye konusunu iki bâbta ele almıştır: “Bâbu medhi'l-hediyye” bölümünde teşvik edilen, faydalı olan hediyeyle ele almıştır. (es-Se'âlibî, ts: 244-246); “Bâbu zemmi'l-hediyye” konusunda iyi karşılanmayan, rüşvet olarak değerlendirilebilecek hediyelerden söz etmiş, bu konuda şiir ve nesirden örneklere yer vermiştir (es-Se'âlibî, ts:246-247).

Râgıb el-İsfehânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) de meşhur eseri *Muhâderâtü'l-udebâ*'da “Mimmâ câe fi'l-hedâyâ” başlığı altında hediye konusuna yer vermiştir (el-İsfehânî, 1420, 1: 495-501).

Klasik Arap edebiyatının ünlü eserlerinden ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Rebî'u'l-ebrâr ve nusûsu'l-ahyâr*'i (ez-Zemahşerî, 1992, 5: 315-327) ile el-İbşîhî'nin (ö. 854/1450 [?]) *el-Müstetraf fî külli fennin müstetraf*ında hediye konusunun benzer başlıklar altında işlendiği görülmektedir (el-Ebşîhî, el-Mustatraf, 1419: 305-306). Hicrî V. yüzyıl müelliflerinden er-Reşîd İbnü'z-Zübeyr'in (ö. V/XI. yüzyıl) *Kitâbu'z-zehâir ve't-tuhaf* adlı eseri ise hediye konusuna hasredilmiş bir hediye kitabı niteliğindedir (İbnü'z-Zübeyr, 1959: 3-89).

Klasik eserlerde hediye konusu ile ilgili verilen zengin malzemenin yola çıkarak günümüz araştırmacılarının Arap kültür ve edebiyatında hediye olgusu üzerinde çalışıp yeni eserler ortaya koymaları mümkün olmuştur. Fatima Abdullah Makkah'ın *el-Hedâyâ fî 'asri'l-'Abbâsi* adlı makale çalışması, Abdülhalık İsa ve Eşref Şa'bân'ın *el-Hedâyâ'l-maddiyye fi 'ş-şî'ri'l-'Abbâsi* adlı makaleleri ile Mehâsin Muhammed el-Vakkâd'ın *el-Hedâyâ ve't-tuhaf (Zemenu Selâtîni'l-memâlikî'l-bahriyye)* isimli çalışmaları, Arap edebiyatında hediye ile ilgili günümüzde yapılan çalışmalardandır.

Levent Öztürk, *İbn Yahyâ el-Veşşâ'ya* (ö. 325/937) göre *Abbasi Toplumunda Hediyelerin Gizli Dili* başlığını taşıyan bir çalışmaya imza atmıştır. Öztürk bu çalışmasında el-Veşşâ'nın *ez-Zarf ve'z-zürefâ* adlı eseri bağlamında, Abbasi toplumunda hediye olarak verilen eşyalara yüklenen olumlu ya da olumsuz anlamlara yer vermiştir. Zira hediye edilen bazı nesnelere, yüklenen özel anlamlardan dolayı uğursuz sayılmış, bazıları ise gizli telmihleri sebebiyle özel anlamlara hamledilmiştir. Örneğin çalışmada “sefercel”in (ayva) olumsuz karşılanan hediyelerden olduğu söylenmiştir. Çünkü edipler tarafından kelime ikiye bölünüp “sefer” ve “cell” şeklinde okunmuş;

sefer, ayrılık ve gurbeti; cell kelimesi ise bu durumun ağırlığını ifade eden bir anlam kazanmıştır (Öztürk, 2008: 11).

Yukarıda zikredilen çalışma dışında ülkemizde yapılmış Arap edebiyatında hediye konusunu ele alan başka bir çalışma tespit edemedik. Biz de bu çalışmada İbn Hamdûn'un *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* adlı eseri ışığında Arap kültüründe hediyeleşme geleneği, verilen hediyeler ve hediyeler ile bereber yazılan sözler vb. konuları inceleyeceğiz. Bunun için öncelikle müellifimiz ve eseri hakkında bilgi verilecek akabinde hediye kavramı açıklanıp çeşitli başlıklar altında hediye konusu ele alınacaktır. Çalışmamızın bu alanda yeni çalışmalara kapı aralamasını umuyoruz.

1- İbn Hamdûn

Hicrî 495 yılının Receb ayında (Miladi Mayıs 1102) Bağdat'ta doğan İbn Hamdûn ilim ile haşır neşir olan, faziletli ve devlet yönetiminde etkin olan bir ailede yetişti (İbn Tağrıberdî, 1992, 5: 355). Bâbası Ebû Sa'd Hasan b. Muhammed b. Ali filozof ve şeyhülküttâb idi. Kardeşleri Ebû'n-Nasr Garsü'd-devle Muhammed ve Ebû'l-Muzaffer Hasan b. Hasan b. Muhammed de özellikle edebiyat sahasında söz sahibi bilginler idi (İbn Hallikân, 1363, 4: 381; es-Safedî, 2000, 2: 264; Koçak, 1999, 20: 21).

İbn Hamdûn'un çocukluğu, gençliği ve eğitimi ile ilgili ayrıntılı bilgiler maalesef biyografi eserlerinde yer almamaktadır. Hocaları ile ilgili olarak sadece Ebû'l-Kasım İsmail b. Fazl el-Cürçânî'den hadis ilminde istifade ettiği kaydedilmiştir (İbnu'l-İmâd, ts. 3: 33).

Abbasi halifesi Muktefi-Liemrillah'ın (ö. 555/1160) zamanında sahibu dîvan-ı arz olarak görev yapmaya başlamış ve bu göreve uzun süre devam etmiştir. Divânda göreve başlamasından sonra yazı sanatındaki hüneri ve güzel ahlakı sayesinde ilim ehli arasında yüksek bir makama gelmiştir. (el-Esbahânî, 1955; 1: 184-185; es-Sâfedî, 2000, 2: 263).

Muktefi-Liemrillah'ın vefatından sonra yerine geçen Müstencid-Billah (ö. 566/1170) döneminde de önemli görevlerde bulunmaya devam etmiştir. Halife onunla sık sık bir araya gelmiş, onunla sohbet etmiş, görüşlerini almış, hicrî 558 senesinde onu halife ve sarayın işleriyle ilgilenen, halifenin görüşmelerini ayarlayıp ona gelen yazışmaları düzenleyen sâhibü dîvani'z-zimam görevine getirmiştir. Bu görevi sırasında Halife ona Kâfi'l-kufât (başkasına ihtiyaç hissettirmeyenlerin pîri) lakabını vermiştir (es-Sâfedî, 2000, 2: 263; Koçak, 1999, 20: 21).

İbn Hamdûn'un meşhur edebiyat eseri *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*'yi Sahibu Divânî'z-zimâm görevini yürüttüğü esnada yazdığı rivâyet edilmektedir. Ancak ne yazık ki Arap şiiri ve nesri ile ilgili hazine kıymetindeki bu eser aynı zamanda İbn Hamdûn'un ölümüne neden olmuştur. Zira Halife Müstencid eserde bulunan bazı hikayelerden haberdar olunca içinde kendisini aşağılayan bazı bölümler olacağı vehmine kapılmış, bunun üzerine onu görevden almış ve hapse atmıştır. İbn Hamdûn 11 Zilkade 562'de (29 Ağustos 1167) hapisanede iken vefat etmiş, Bağdat'ta bulunan Mekâbir-i Kureş'te (bugünkü adıyla Kâzemeyn) İmam Muhammed el-Cevâd ve İmam Mûsâ el-Kâzım'ın kabirleri yanına defnedilmiştir (el-Esbahânî, 1955, 1: 184; es-Sâfedî, 2000, 2: 263; İbn Hallikân, 1363, 4: 381-382; Koçak, 1999, 20: 21).

2- et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye

İbn Hamdûn'un bilinen tek eseri *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*'dir. Eser anılan ismin dışında, *et-Tezkire fi's-siyâse ve'l-âdâbi'l-melikiyye* ile *Havâdisü's-sinîn* gibi isimlerle de anılmaktadır. Eserde dinî nasihatler, siyaset, ahlak, fıkralar, meliklere, reislere, çocuk ve kadınlara mersiyeler ve taziyeler, hicivler, tasvirler, gazeller ve hutbelerden çeşitli örnekler, atasözleri, Araplara ait haberler ve âdetler, fal, kehanet, şiir sanatları, şairlerin ve yazarların, ahmakların ve cahillerin fıkraları gibi konulara yer verilmiştir (Koçak, 1999, 20: 21).

Eserin yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Eserin ikinci bâbı es-Siyâse ve'l-âdâbi'l-melikiyye başlığıyla özet halinde müstakil olarak Kahire'de 1345 yılında neşredilmiştir. Şarapla ilgili olan 44. bâbı Hilâl Nâcî tarafından neşredilmiştir. İhsan Abbas eserin önce I ve II. ciltlerini tahkik ederek 1983-1984 yılında Beyrut'ta yayımlamış, daha sonra Bekir Abbas ile birlikte eseri on cilt halinde 1996 yılında yayımlamıştır. Bizim de çalışmamızda istifade

ettiğimiz bu neşrin son cildi fihristten oluşmaktadır. 49 ve 50. bâblar anılan neşirde yer almamaktadır. Tarihi olaylar ile ilgili olan 49. bâb İsmet Kayaoğlu tarafından doktora tezi kapsamında tahkik edilmiştir. Dua kısmını ihtiva eden 50. bâb ise henüz yayımlanmamıştır (Koçak, 1999, 20: 21).

İbn Hallikân (ö. 681/1282) eseri tarih, edebiyat, fıkra ve şiir ihtiva eden en güzel kitap olarak tanıtır ve daha sonraki müelliflerin böyle bir eser telif edemediklerini ifade eder. (İbn Hallikân, 1363, 4: 380).

İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470) ise, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* hakkında şöyle demektedir: “Tarih, edebiyat ve şiiri bir araya getiren eserlerin en güzellerinden biridir. Onu okudum ve son derece güzel olduğunu fark ettim.” (İbn Tağrıberdî, 1992, 5:355).

et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye daha sonra telif edilen önemli edebiyat kitaplarına da kaynaklık etmiştir. Örneğin ansiklopedik mahiyetteki edeb kitaplarının en geniş örneklerinden en-Nüveyrî (ö. 733/1333) nin *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb* adlı eserinde müellif, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* den sıkça nakillerde bulunmuştur (en-Nüveyrî, 1423, 3:308; 5: 3; 15: 293)

el-Kalkaşandî'nin (ö. 821/1418) yine edebiyat şaheserlerinden *Subhu'l-a'şâ fi sinâ'ati'l-inşâ* adlı eserinde *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye* den nakillere rastlanmaktadır (el-Kalkaşandî, 1340, 9:292; 13: 217; 14:145) Aynı durum el-Bağdâdî (ö. 1093/1682)'nin *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübbâbi lisâni'l-Arab* adlı eseri (el-Bağdâdî, 1981, 4: 342) ile İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1434)'nin *Semerâtu'l-evrâk fi mâ tâbe min nevâdiri'l-edeb* ve râk adlı eserleri için de söz konusudur (el-Hamevî, ts. 1: 105)

et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye tarih ile ilgili eserlere de kaynaklık etmiştir. Zira doğduğu bölgeye ilgi duyan İbn Hamdûn bölgesinin önemli olaylarını yıl yıl bir araya getirerek sıralamış, vefat eden önemli şahsiyetlerin kısa hayat hikayelerine yer vermiştir. Dolayısıyla İbn Hamdûn devrinin tarih yazıcıları arasına da yerleştirilmiş ve biyografi ağırlıklı bir umumi tarih kitabı olan İbnü'l-Cevzî'ye (ö. 597/1201) ait *el-Muntazam*'ın kaynaklarından biri olmuştur (Kayaoğlu, 1977: 352).

3- Hediye Kavramı

Hediye (الهَدِيَّةُ) kelimesi “açıklamak, yol göstermek, doğru yola iletmek” anlamına gelen هَدَا fiilinden türemiş bir kelime olup “karşılıksız verilen şey” anlamına gelir (İbn Manzûr, 1414: 15: 353-354). Kelimenin bu şekilde isim olarak kazandığı anlam yol göstermenin temelinde bulunan lütuf ve iyilikle yakından ilgilidir (Bardakoğlu, 1998, 17: 151) Hediye kelimesinin çoğulu هَدَايَا şeklindedir. “Karşılıksız verdim, hediye ettim” anlamında أهديتُ له ya da أهديتُ إليه denir. Kur’ân’da وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِم بِهَدِيَّةٍ فَنَظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ “Ben onlara bir hediye gönderip elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım.” (en-Neml, 27/35) âyetinde bu anlamda kullanılmıştır. Aynı kökten türeyen التَّهَادِي kelimesi, “karşılıklı olarak hediyeleşmek” demektir (İbn Manzûr, 1414, 15: 357).

Hediye ile ilişkili aynı kökten türeyen birçok kelime vardır. Örneğin المَهْدَى kelimesi, hediye edilecek eşyanın içine konulduğu kap/ambalaj anlamındadır. مَهْدَاءٌ kelimesi çokça hediye veren erkek ve kadın demektir. الْهَدْيُ وَالْهَدِيَّةُ kelimeleri düğün anlamındadır. الْهَدْيُ kelimesi ise özel olarak Mekke’ye götürülen kurbanlık hayvan anlamında kullanılmaktadır (İbn Manzûr, 1414, 15: 358).

Hediye “Lütuf, iyilik, bağış, bahşiş, mükâfât, etkileme, teşvik, takdir” vb. kavramlarla da ilişkilendirilebilir ve çeşitli kelimelerle ifade edilir (Bardakoğlu 1998: 17: 151; Öztürk, 2007: 51). Bu kelimelerden biri olan armağan, “birini sevindirmek, mutlu etmek için verilen şey, ödül, bir bilim adamının emek verdiği dalda onu anmak için hazırlanan bilimsel eser ve mecazi anlamda da bağış, ihsan” anlamlarına gelmektedir (Akalin vd. 2005: 122). Armağanın yanı sıra özellikle edebî eserlerde “tuhfe, in’âm, câize, belek, ihsân, lutf, kerem, cûd, atâ, himmet, bahâ, surre, bahşiş” vb. isimler de kullanılır (Bardakoğlu, 1998, 17: 151; Öztürk, 2007: 51) Bu isimlerin çoğu Arapçadır. Türkçe olan “armağan” kelimesinin de bazı Arapça eserlerde kullanıldığı olmuştur. Örneğin Memluk tarihçisi İbnü'd-Devâdârî (ö. 736/1336'dan sonra), Arapça olarak yazdığı tarih eserinde yukarıda zikredilen isimlerin dışında hediye kelimesini karşılamak üzere armağan kelimesini

kullandığı hatta çoğulunu da Arapça gramer kurallarına göre yapıp, "el-armağanât" olarak yazdığı ifade edilmektedir (Kortantamer, 2007: 15).

4- et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye'de Hediye

4.1. Hediye'nin Önemi

İbn Hamdûn hediye konusuna öncelikle onu teşvik eden, önemini ifade eden sözleri aktarmakla başlar. Bunun için Hz. Peygamber'in şu hadislerine yer verir:

تَهَادُوا تَزَادُوا حُبًّا "Hediyeleşin ki aranızdaki sevgi çoğalsın."

فَإِنَّ الْهَدِيَّةَ تَفْتَحُ الْبَابَ الْمُصْمِتَ، وَتَسَلُّ سَخِيمَةَ الْقَلْبِ "Birbirinizle hediyeleşin ki birbirinizi seversiniz. Hediye açılmayan kapıyı açar. Kalpteki kötü duyguları yok eder." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 8)

Hediye alıp vermeyi teşvik eden hadislerden sonra İbn Hamdûn, وَإِنِّي مُرْسَلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاطِرَةٌ بِمِ "Ben onlara bir hediye gönderip elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım." (en-Neml, 27/35) âyetinin hediye'nin kötülüğü yok edip affedilmeye vesile olduğuna kanıt olduğunu ifade eder. (İbn Hamdûn, 1996, 5: 8)

Ebû Muhammed Abdullah b. Azîz'in الصَّدَقَةُ بَلَاءُ الدُّنْيَا، وَالصَّدَقَةُ بَلَاءُ الْآخِرَةِ "Hediye dünyadaki belayı, sadaka ahiretteki belayı defeder." sözlerini de müellifimiz hediye'yi teşvik etme amacıyla eserine alır (İbn Hamdûn, 1996, 5: 9).

Eserinde ele aldığı konular ile ilgili şiire yer vermeyi önemseyen İbn Hamdûn, el-Buhtürî'nin (ö. 284/897) hediye'yi kalpleri cezbeden bir sihre benzeten şu beyitlerine yer verir:

إِنَّ الْهَدِيَّةَ حُلْوَةٌ كَالسَّيِّحْرِ تَجْتَلِبُ الْقُلُوبَا

تُذْنِي الْبَعِيدَ مِنَ الْهَوَى حَتَّى تُصَيِّرَهُ قَرِينًا

"Hediye, kalpleri celbeden sihir gibi tatlıdır.

Kişinin kalbinde uzak duranları yakınlaştırır." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 9).

4.2. Hediye'nin Hoş Görülmediği Durumlar

Başta yargı mensupları ve devlette önemli bir makamda bulunan kişilere olmak üzere belirli bazı kişilere hediye vermek hoş görülmemiştir. Bunun nedeni yanlış anlamalara sebebiyet vermesi ve özellikle rüşvet olarak algılanma ihtimalidir. Anılan makamdakilere hediye veren kişiler, bunu rüşvet olarak vermiş olmasalar da başkaları tarafından o şekilde algılanabilirler ya da hediye'yi verenler karar merciinden daha önce verdikleri hediye'yi göz önünde bulundurarak lehlerinde karar vermesini isteyebilirler. İbn Hamdûn'un naklettiği şu rivâyet, önemli konumdaki kişinin aldığı hediye'nin ilerde karşısına nasıl çıkabileceğini ifade etme konusunda oldukça çarpıcıdır:

"Rivâyet edildiğine göre kadının biri Ömer b. el-Hattâb'a bir deve uyluğunu hediye olarak götürür. Sonra kendisiyle davalı olduğu bir adamı Hz. Ömer'e haklarında karar vermesi için getirir. Kadın Hz. Ömer'e: "Ey müminlerin emiri! Deve oyluğu birbirinden ayrıldığı gibi hükmümü ayır." deyince Hz. Ömer hediye'nin kıymetini kadına geri vererek şöyle der: Hediye almaktan sakının." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 9)

Hediyeleşmeyi teşvik eden Hz. Peygamber (s.a.v) de hediye'nin rüşvet amacıyla verilmesine şiddetle karşı çıkmış, bir menfaati gözeterek hediye vermeyi asla iyi karşılamamıştır. Zemahşeri'nin (ö. 538/1144) naklettiği rivâyete göre, Hz. Peygamber (s.a.v) bir defasında Hz. Ömer'e bir hediye vermiş ancak o bunu kabul etmek istemeyince sebebini sormuş, Hz. Ömer de sebep olarak Rasulullah'ın (s.a.v); "En hayırlınız insanlardan bir şey kabul etmeyendir." sözünü göstermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), "O durum, hediye bir menfaat amacı gözetilerek verilmesi durumundadır. Ancak bir menfaat olmaksızın gelen hediye Allah'ın sana sevk ettiği bir rızıktır." buyurmuşlardır (ez-Zemahşeri, 1992, 5: 315).

İbn Hamdûn da hediyein hoş görülmediği durumlar bâbında şu hadiseye yer vermektedir: Zekat toplamakla görevlendirilen bir kişi topladığı mallar ile geri dönüp, “şunlar zekat, şunlar ise bana verilen hediyelerdir” deyince Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Eğer bu adam anasının evinde oturmuş olsaydı kendisine hediye verilir miydi?” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 10).

Abdülmelik b. Mervân (ö. 86/705), yanında çalışanlardan birinin hediye kabul ettiğini öğrenir ve ona bunun sebebini sorar. Adam soruyu geçiştirmek için, “Ülken mamur, haracın geniş ve halkın durumundan memnundur.” şeklinde cevap verince Abdülmelik, “Sana sorduğum soruya cevap ver.” diyerek onu azarlar. Adam da hediye kabul ettiğini itiraf eder. Bunun üzerine Abdülmelik şöyle diyerek o adamı görevinden azleder: “O hediye kabul etmiş ve sahibine bir mükafat vermeyi düşünmemişsen cimrisin. Aciz bir adamdan ihtiyacını karşılayarak kabul etmişsen hainsin. O hediyeye mukabil başka bir şey vermeyi içinden geçirmişsen cahilsin. Çünkü böylece yanlış anlamaya sebep verir ve insanların senin hakkında kötü konuşmalarına sebep olurdu. Cimrilik, hainlik ve cahillik barındıran bir işi yapandan ne hayır gelir ki?” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 10).

4.3. Kişinin Akıl Seviyesinin Bir Göstergesi Olarak Hediye

İbn Hamdûn’un eserinde yer verdiği bazı rivâyetlerden, Arap toplumunda hediye edilen eşyanın onu hediye eden kişinin kültür seviyesine, görgüsüne işaret ettiğine inanıldığı anlaşılmaktadır. Müellifimizin Cafer b. Yahyâ el-Bermekî’ye (ö. 187/803) nispet ettiği şu söz bu gerçeğe işaret etmektedir: “Üç şey sahibinin aklına delalet eder: Hediye, elçi ve kitap.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 10).

Zemahşerî’nin Abdülmelik b. Mervân’a nisbet ederek naklettiği başka bir söz ise yukarıda yer verilen söz ile hemen hemen aynı olmakla birlikte biraz daha açıklayıcıdır: “Üç şey sahibinin aklının seviyesini gösterir: Kitap onu yazanın, elçi onu gönderenin, hediye ise onu verenin aklının seviyesini gösterir.” (ez-Zemahşerî, 1992, 5: 323)

İbn Kuteybe’nin naklettiğine göre Katâde b. Dâime es-Sedûsî’ye (ö. 117/735) ince bir ayakkabı hediye edilir. Hediye alan Katâde onu eliyle tartarak şöyle der: “Kişinin aklını, hediyesinin saçmalığından bilmek mümkündür.” (İbn Kuteybe, 1925, 3: 38).

4.4. Verilen Hediyeler

4.4.1. At

Eski toplumların çoğunda olduğu gibi eski Arap toplumunda değerli hediyelerin başında atlar gelmektedir. *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*’de el-Buhtürî’nin Abdurrahman b. Hakan’a bir at hediye ettiği ve şöyle yazdığı nakledilmektedir:

مَآذَا تَرَى فِي مُدْمَجِّ عِبِلِ الشَّوَى	مِنْ نَسْلِ أَعْوَجِ كَالشَّهَابِ اللَّائِحِ
لَا تَرْبُهُ الْجَدَّ الَّذِي يَعْتَاقُهُ	وَهُنَّ الْكِلَالِ وَلَيْسَ كَلَّ الْقَارِحِ
يَخْتَالُ فِي شَيْئَةٍ، يَمْوُجُ ضَيَاؤُهَا	مَوْجِ الْقَتِيرِ عَلَى الْكَمِيِّ الرَّامِحِ
لَوْ يَكْرَهُ الظَّمَانَ فِيهِ، لَمْ يُمَلِّ	طَرْفًا إِلَى عَذْبِ الزُّلَالِ السَّالِحِ
أَهْدَيْتَهُ لَتَرَوْحَ أَبِيضَ، وَأَضِحًا	مِنْهُ عَلَى جَدْلَانَ أَبِيضَ، وَأَضِحَ
فَتَكُونَ أَوْلَ سُنَّةٍ مَأْثُورَةٍ	أَنْ يَقْبَلَ الْمَمْدُوحُ رَفْدَ الْمَادِحِ

“Parlayan bir kıvılcım gibi iyi bir soydan gelen, dolgun ayaklı ve güçlü bir ata ne dersin?
Sadece güçlü kişilerin boğazlayabildiği genç kurbanlar onun dengi değildir.

Onun beyazlığı okçunun üzerindeki zırhın çivilerindeki başların dalgalandığı gibi dalgalanır; benzersiz bir şekilde yürür,

Susuz kişi ağzını o dalgalara uzatsa bir daha tatlı suya gözünü dikmez.

Seçkin kişinin hediyesi ile o seçkin kişinin rahatlaması için ve

Övülen kişinin övenin hediyesini kabul etmesinin ilk atalardan gelen bir yol olması için sana atı hediye ediyorum." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 13).

4.4.2. Gül Suyu:

İbn Hamdûn'dan eski Arap toplumunda hediye edilen eşyalardan birinin de gül suyu olduğunu öğreniyoruz. Onun naklettiğine göre es-Sirrî er-Reffâ (ö. 362/973) bir arkadaşına altın suyuna batırılmış ve parşömenlerle süslenmiş beyaz bir testi içerisinde Fars işi gül suyunu hediye ederek şöyle yazmıştır:

بَعَثْتُ بِهَا عَذْرَاءَ حَالِيَةَ النَّحْرِ مُشَهَّرَةَ الْجَلِيَابِ حُورِيَّةَ النَّجْرِ
مُضْمَنَةً مَاءً صَفَا مِثْلَ صَفْوَاهَا فَجَاءَ كَدُوبِ النَّبْرِ فِي جَامِدِ الدَّرِّ
يُنُوبُ بِكَوْفِي عَنْ أَبِيهِ وَقَدْ مَضَى كَمَا نُبِتَ عَنْ آبَائِكَ السَّادَةِ الْعُرِّ

"Boynunda gerdanlık, rengarenk örtülü ve siyah gözlü bir gelin gibi gönderdim onu, İçerisine onun arılığı gibi bir su kondu, bir inci üzerinde eriyen altın parçaları gibi oldu, Sen şerefli atalarımın yerine geçtiğin gibi ben de geçmiş atalarımın yerine gönderdim onu." (İbn Hamdûn, 1996, 5:14).

4.4.3. Ayakkabı

Abbasi döneminin ünlü şairi Ebu'l-'Atâhiye (ö. 210/825 [?]), Vezir el-Fadl b. er-Rabi' (ö. 208/823-24 [?])'in Mekke'den dönmesi üzerine ona bir ayakkabı hediye ederek şunları yazar:

نَعْلٌ بَعَثْتُ بِهَا لِتَلْبَسَهَا قَدَمٌ بِهَا تَمْشِي إِلَى الْمَجْدِ
لَوْ كَانَ يَمْلُحُ أَنْ أَشْرَكَهَا خَدِّي جَعَلْتُ شِرَاكَهَا خَدِّي

"Saygınlığa doğru yürüyen bir ayağın giymesi için gönderdim ayakkabıyı, Yanaklarım ona bağcı olmaya uygun olsaydı yapardım." (İbn Hamdûn, 1996, 5:24).

4.4.4. Bıçak

Ebû Hattâb es-Sâbî (ö. 367/978), Ebû İshâk İbrahim b. Hilâl'e (ö. 384/995) bir bıçak hediye etmiş ve üzerine şiir yerine mensûr bir yazı yazmıştır. Teşbih, mecâz ve mübalağa gibi edebî sanatlarla süslü bu uzun hediye yazısının bir bölümü şöyledir:

'Efendim! Eğer evinizde olduğunuzu bilseydim yanınıza gelirdim. Hediye olarak bir bıçak gönderdim. O kesinleşmiş kaderden daha keskin, daha gerçekçidir. Kılıçtan daha kesici, parlayan yıldırımdan daha parlak, karanlığı delen yıldızdan daha aydınlıktır. Bütün bunlarla beraber bir daldan daha ince, güzel olan her şeyden daha tatlıdır.' (İbn Hamdûn. 1996, 5:24-25).

4.4.5. Özel Günlerde Verilen Hediyeler

4.4.5.1. Nevruz

Farsçada yeni gün anlamına gelen nevrüz İran güneş takviminin ilk günüdür. Miladi takvimde 21 Mart tarihine denk gelmektedir. İranî kavimlerin milli ve en değerli bayramlarıdır. (en-Nuveyrî, ts. 1:175) Bir Arap bayramı olmamakla birlikte Emevî ve Abbasî dönemlerinde bazen kaldırılıp yasaklansa da bu bayram kutlanmış ve o günde hediye alıp verilmiştir (Toprak, 2001, 222-223). Ebû İshâk es-Sâbî (ö. 384/994), 'Adûdüdevle'ye (ö. 372/983) Nevruz günü iki dirhem ve el-Mesâlik ve'l-Memâlik adlı kitabı hediye ederek şöyle yazmıştır:

أَهْدِي إِلَيْكَ بِقَدَرِ حَالِي فِي الْخَمَاصَةِ دِرْهَمَيْنِ
وَبِحَسَبِ قَدْرِكَ دَفْتَرِي ————— هُمَا جَمِيعُ الْخَافَيْنِ

“Benim o fakirlikteki durumuma göre sana iki dirhem hediye ettim,

Senin makamına uygun olarak ise tüm dünyaya bedel iki kitap gönderdim.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 14).

4.4.5.2. Mihrican

İran güneş yılının yedinci ayı olan Mihr’in 16. günü (geceyle gündüzün eşit olduğu gün, sonbahar ekinoksu, 21 Eylül) başlayıp 21’ine kadar altı gün devam eden bir bayramdır. Nevruz gibi İranî kavimlere ait bir bayram olsa da bir dönem Araplarca da kutlanmış ve bu bayramda hediyeleşmeler yapılmıştır (Bozkurt, 2005, 30: 38). Daha önce ismi geçen Ebû İshâk es-Sâbî’nin Mihrican Bayramında ‘Adudüddeve’ye bir usturlap¹ hediye etmiş ve hediye ile birlikte şu beyti yazmıştır:

أَهْدِي إِلَيْكَ بِنُورِ الْأَمَالِ وَاحْتَفَلُوا فِي مَهْرَجَانٍ جَدِيدٍ أَنْتَ مُبْلِيهِ
لَكِنَّ عَبْدَكَ إِبْرَاهِيمَ حِينَ رَأَى غُلُوَّ قَدْرِكَ عَنْ شَيْءٍ يُدَايِيهِ
لَمْ يَرْضَ بِالْأَرْضِ مُهْدَاةً إِلَيْكَ فَقَدْ أَهْدَى لَكَ الْفَلَكَ الْأَعْلَى بِمَا فِيهِ

Güzel bir şekilde karşıladığın yeni mihricanda senden bir şeyler bekleyen insanlar sana hediyeler sunuyor ve tören yapıyorlar.

Fakat İbrahim hediye edecek ve o yüce makamına yaraşır herhangi bir şey görmeyince,

Yeryüzünü sana hediye etmeye razı olmadı, aksine gökyüzünü içindekilerle bereber sana hediye etti.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 13).

4.6. Reddedilen Hediyeler

İbn Hamdûn’un hediyeler ile ilgili rivâyetlerine bakıldığında bazı hediyelerin çeşitli sebeplerle hediye edilen kişi tarafından beğenilmediği ve hediye edene geri gönderildiğini görmek mümkündür. Bu tür durumlarda hediyeyi alan kişinin bunu beğenmeyip geri göndermesi durumunda hediye ile birlikte bir mektup gönderdiği ve bu mektupta hediye ve gönderenin kötülendiği görülmektedir. Bu tür rivâyetlerden birine göre Mervân b. Muhammed’e (ö. 132/750) siyah bir köle hediye edilmiş, bunu beğenmeyen Mervân, Abdülhamîd el-Kâtib’e (ö. 132/750) hediyeyi gönderene bir cevap yazarak onu yermesini istemiştir. Bunun üzerin Abdülhamîd, “Eğer sen hediye etmek için siyahtan daha kötü bir renk ve birden daha az bir sayı bilseydin kesinlikle onu gönderirdin, Vesselam.” şeklinde bir cevap yazmıştır. (İbn Hamdûn, 1996, 5: 23).

Şair Di‘bil (ö. 246/860) de kendisine hediye edilen bir atı beğenmeyince şöyle bir hiciv inşâd etmiştir:

حَمَلْتُ عَلَى أَعْوَرٍ أَعْرَجَ فَلَا لِلرُّكُوبِ وَلَا لِلتَّمَنِ
حَمَلْتُ عَلَى زَمَنِ شَاعِرًا فَسَوَّفْتُ تُكَافَأُ بِشِعْرِ زَمَنِ

“Tek gözülü, topal, ne binilmeye ne de satılmaya uygun bir ata bindirdin beni,

Şairi sakat bir ata bindirdin, sen de sakat bir şiirle ödüllendirileceksin.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 22; Di‘bil’in diğer hicivleri için bkz. Suzan, 2018, 60-110).

¹ Usturlap astronomi ölçümlerinde kullanılmış tarihi bir ölçüm aletidir. Gök cisimlerinin veya herhangi bir yükseltinin yüksekliğini ölçmek, saatlerini belirlemek, şehirlerin enlem ve boylamlarına göre kible yönünü tesbit etmek gibi teorik ve pratik birçok amaçla kullanılırdı. (Kaçar ve Bir, 2012, 42: 195).

Ebû Temmâm (ö. 231/846) da kendisine hediye edilen içkiyi beğenmeyince onu şöyle hicvetmiştir:

فَأَتَيْنَا كَذْرَاءَ لَمْ يَكْ مِنْ تَسَنٍ نِيَمَ جِرْيَالَهَا وَلَا سَلَسَبِيلِ
لَا تَهْدَى سُبُلَ الْعُرُوقِ وَلَا تَنْ سَلُّ فِي مَفْصَلِ بَعِيرِ دَلِيلِ
وَهِيَ نَزْرٌ لَوْ أَنَّهَا مِنْ دُمُوعِ الصَّنِ صَبَّ لَمْ تَشْفِ مِنْهُ حَرَّ الْعَلِيلِ
وَكُلُّ الْأَتَامِلِ إغْتَصَرْتَهَا بَعْدَ كَدِّ مِنْ مَاءٍ وَجْهَ الْبَخِيلِ
إِخْتِسَابًا بَعَثْتَهَا أَمْ تَصَدَّقُ تَ بِهَا رَحْمَةً عَلَى ابْنِ السَّبِيلِ
قَدْ كَتَبْنَا لَكَ الْأَمَانَاتِ أَنْ تَسَنَ أَلْ مِنْهَا غَمْرَ الزَّمَانِ الطَّوِيلِ
كَمْ مُعْطَى قَدْ إِخْتَبَرْنَا نَدَاهُ وَكَشَفْنَا كَثِيرَهُ بِالْقَلِيلِ

"Kızıllığını "tesnîm"² ve "selsebil"³den almayan bulanık bir içki geldi bize,

Ne damarların yollarını buluyor ne de delilsiz mafsallara sızıyor,

Öyle bir içki ki aşığın gözyaşından olsaydı da ona şifa olmazdı,

Sanki parmaklar onu bir cimrinin yüzündeki sudan binbir zahmetle sıkmıştır.

Sevap kazanma niyetiyle mi yoksa yolda kalmış zavallı bir yolcuya acıyıp ona sadaka olarak mı gönderdin bunu?

Kaydettik bir tarafa gönderdiğin hediyeyi, isteyebilirsin uzun zaman boyunca karşılığını.

Nice cömertliği belirsiz insanları denedik de çok olan hediyelerini kıymetsizliklerinden dolayı az bulduk. (İbn Hamdûn, 1996, 5: 21-22).

Hediyesi kabul edilmeyen kişinin onu güzel göstermek üzere döktüğü dil ve bu arada kullandığı kelimelerin etkileyciliği ile hediyesinin kabul edilmesini sağladığı da olmuştur. İbn Hamdûn bu bağlamda bize şu rivâyeti sunmaktadır:

"Hişâm b. Abdilmelik'e (ö. 125/743) bir deve hediye edilir ancak Hişâm hediyeyi kabul etmez. Bunun üzerine hediyeyi veren şöyle der: هَلْوَاغٌ مَرْيَاغٌ مَرْيَاغٌ مَقْرَاغٌ "Ey müminlerin emiri! Siz hızlı yürüyen, hızlı süt veren, ilkbaharda doğan, erken döllen, dolgun, adımları geniş, hem süt vermeye hem de binmeye müsait bir deveyi mi geri çeviriyorsunuz?" Bu sözler üzerine Hişâm gülererek hediyeyi kabul eder ve adama bin dirhem verilmesini emreder." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 20)

4.7. İstedliğini Elde Etme Unsuru Olarak Hediye

Hediye alan kişi, başkası tarafından düşünüldüğünü, kendisine değer verildiğini hisseder. Böylece hediyeyi kendisine takdim eden kişi ile arasında bir samimiyet ve yakınlık meydana gelir. Bu ilişki nedeniyle hediyeyi alan kişi onu verenin isteğini yerine getirmeye meyilli olur. İbn Hamdûn'un Süfyân-ı Sevrî'ye (ö. 161/778) nisbet ederek yer verdiği, إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَتَزَوَّجَ فَأَهْدِ لِلْأُمِّ "Evlenmek istiyorsan, anneye hediye ver." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 27) sözü, hediyein isteğe ulaşmada bir aracı olarak görüldüğünü ifade etmektedir.

İbn Hamdûn, hediyein isteklere ulaşmada aracı olma durumu ile ilgili, yukarıda zikredilen örnek gibi, hem nesir hem de şiirden birçok rivâyete yer verir. Bu bağlamda yer verdiği Ka'b el-Ahbâr'ın (ö. 32/652-53 [?]) şu sözü hediyein kişideki etkisine işaret eder: "Allah'ın peygamberlerine indirdiği kitaplarda şu sözü okudum: Hediye bilge kişinin gözünü patlatır." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 27) Müellifimizin aynı amaçla yer verdiği Müzebbid'in, هَدِيَّةٌ تُعَوِّزُ عَيْنَ الْحَكِيمِ، وَسَائِرُ "Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir." (el-İnsân, 76/18) âyetine işaret edilmektedir.

² وَمِرْأَجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ "O içeceğin katkısı tesnimdir." (el-Mutaffifin, 83/27) âyetine işaret edilmektedir.

³ عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلَسَبِيلًا "Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir." (el-İnsân, 76/18) âyetine işaret edilmektedir.

النَّاسِ تُعْمِيهِمْ “Hediye bilge insanları şaşı, sıradan insanları ise kör eder.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 27) sözü de yukarıdaki açıklayıcısı olarak hediyein etkisini ortaya koyar.

Ebu'l-‘Aliye er-Riyâhî'nin (ö. 90/709) şu sözü de hediyein icra ettiği aynı fonksiyonu anlatmaktadır: إِذَا دَخَلْتَ الْهَدِيَّةَ صَرَّ الْبَابُ وَضَحَّتِ الْأَسْكُفَةُ “Hediye içeri girince kapı sonuna kadar açılmaya, eşik gülmeye başlar.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 27; ez-Zemahşerî, 1992, 5: 318).

Hediyeyi rüşvetten ayıran özellik onun karşılık beklemeden, bir şeye ulaşma vesilesi kılmadan gönülden verilmesidir. Dolayısıyla, her ne kadar İbn Hamdûn'un yer verdiği bazı rivâyetlerde hediye lafzı geçiyorsa da bunları hediye olarak değil rüşvet olarak değerlendirmek mümkündür. Örneğin aşağıdaki beyit bu hükmün içine dahil edilebilir:

إِذَا أَتَيْتَ الْهَدِيَّةَ دَارَ قَوْمٍ تَطَايَرَتِ الْأَمَانَةُ مِنْ كَوَاهِمَا

“Hediye bir kavmin evinden içeri girdiğinde, emanet pencereden uçar.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 28)

İbn Hamdûn'un yer verdiği aşağıdaki anekdotta da Cüneyd b. Abdurrahman'ın (ö. 116/734) verdiği hediyeler sayesinde hak etmediği halde nasıl bir makam elde ettiği anlatılmaktadır. Dolayısıyla burada da her ne kadar hediye lafzı kullanılmışsa da bunu rüşvet olarak değerlendirmek gerekir:

“Eskiden beri hediyeler kandırıcı ve aldatici olabilmektedir: Cüneyd b. Abdurrahman, Hişâm b. Abdilmelik'in hanımı Ümmü Hekîm bint Yahya b. el-Hakem'e cevher bulunan bir gerdanlık, Hişâm'a ise bir başka gerdanlık hediye etti. Hişâm da layık olmadığı halde onu Horasan valisi olarak tayin etti.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 25).

4.8. Manevî Hediyeler

Hediye denilince akla genellikle maddi eşyalar gelmektedir. Ancak yeri geldiğinde bir söz, bir şiir, bir selam veya birine bir ilim öğretmek gibi manevi şeyler de hediye sayılmaktadır. Arap edebiyatı bu tür hediyeleri anlatan yazılarla doludur. Bu yazılar genellikle kişinin ruhen terakki etmesini sağlayan manevi bir hediyein onu maddeten rahatlatan bir hediye üstün olduğu fikri üzerine kuruludur. İbn Abbas'ın (ö. 68/687-88) şu sözü bu minvalde yer verilen sözlerin başında gelmektedir: “Müslümanın kardeşine verebileceği en değerli hediye, hediye edilenin hidâyetini arttıran ve günahlardan uzaklaşmasını sağlayan hikmetli bir sözdür.” (ez-Zemahşerî, 1992, 5: 315).

İbn Abbas kişiye verilecek en iyi hediyein faydalı bir nasihat olduğunu vurgulamaktadır. Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728), “Birbirinize tabaklar alıp vererek hediyeleştiniz, ancak nasihat hediye etmediniz.” (ez-Zemahşerî, 1992, 315) sözü de manevi duyguları geliştiren nasihat gibi bir hediyein somut bir hediye daha değerli olduğunu ifade etmektedir.

İbn Kuteybe'nin ‘Uyûnu'l-ahbâr’ında yer verdiği şu rivâyet, basit gibi görünen bir selamın bile güzel bir hediye yerine geçtiğini anlatmaktadır: “Adamın biri Ebu'd-Derdâ'ya (ö. 32/652 [?]), “Falancanın sana selamı var.” deyince şu cevabı alır: “Yükte hafif güzel bir hediye.” (İbn Kuteybe, 1925, 3: 41).

İbn Hamdûn da eserinde maddi hediyelerin dışında manevi hediyelerin değerini anlatan şu sözü, “Ne kadar da güzel!” şeklindeki beğeni ifadeleriyle arz etmektedir: “Hediyelerin en şerefliyi faydalı bir ilim, güvenilir bir nasihat ve yerinde/doğru övgüdür.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 10).

Aşağıdaki beyitte de hediye olarak sunulan şeyin güzel söz olduğu dile getirilmektedir:

لَا تُنْكِرُنْ إِهْدَاءَنَا لَكَ مَنْطِقًا مِنْكَ اسْتَفَدْنَا حُسْنَهُ وَنِظَامَهُ
فَاللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يَشْكُرُ فِعْلَ مَنْ يَتْلُو عَلَيْهِ وَحْيَهُ وَكَلَامَهُ

“Sana sözü hediye etmemizi yadurgama; onun güzelliğini ve ahengini senden aldık.

Allah azze ve celle de vahyini indirdiği kişinin onu okumasını övmektedir.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 10).

Muhammed b. Mehdî (Muhdî) el-Kâtib'in hediye edecek en değerli şeyin gerçek sevgi olduğunu ifade eden aşağıdaki beyti de İbn Hamdûn'un bu bağlamda yer verdiği örneklerdendir:

هَدِيَّتِي تَقْضُرُ عَنْ هِمَّتِي وَهَمَّتِي تَقْضُرُ عَنْ مَالِي
وَخَالِصُ الْوَدِّ وَمَخْضُ الْهَوَى أَفْضَلُ مَا يُهْدِيهِ أُمَّتَالِي

"Hediyem himmetimden az, himmetim malımdan azdır.

Samimi sevgi ve katıksız aşk benim gibilerin hediye edebileceği en değerli şeydir." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 20-21).

4.9. Mizah Unsuru Olarak Hediye

Klasik Arap edebiyatı kaynakları mizahi anlatılar açısından oldukça zengin konular ihtiva etmektedir. Hediyeleşme olgusunun söz konusu olduğu birçok olay da mizah konusu olmuş ve edebiyat kaynaklarında yerini almıştır. İbn Hamdûn'un hediyeler ile ilgili kaydettiği anekdotları şu şekilde zikretmek mümkündür:

Anekdot-1:

Abdurrahman b. ed-Dahhâk b. Kays (ö. 64/684), Yezîd b. Abdilmelik (ö. 105/724)'e bir mektup yazarak kendisine bir köle hediye etmek istediğini söyler. Yezîd cevap olarak şöyle bir mektup yazar: "Bunu kesinlikle yapmak zorunda isen, hediye edeceğin köle güzel ve zarif olsun. Edîp ve zeki, iyi yazan ve fıkıh bilen, tatlı sözlü ve akıllı, dindar, güvenilir, şerefli, geldiği zaman güzelleştiren, güzel konuşan ve gittiğinde kendisinden emin olunan bir köle olsun."

Mektubu aldıktan sonra ed-Dahhâk, Yezîd'e şöyle bir cevap yazar: "Emîru'l-mü'minîn'in zikrettiği sıfatlarda bir köle araştırdım. Gördüm ki bu sıfatlar sadece (Meşhur fakih) Kâsım b. Muhammed'te (ö. 107/725 [?]) var. Ancak ailesi onu satmayı kabul etmedi." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 26).

Anekdot-2

Bedevî'nin biri elinde hediye edeceği bir tavukla Abdullah b. Cafer'e (ö. 80/699-700) gelerek ona şöyle der: Bu tavuk, kendi odama alıştırdığım bir tavuktur. Onu kendi azığımla besler, kendi yatağında yatırır. Geceleri kendi kızımı okşar gibi onu okşardım. Onu dünyadaki en şerefli bir kubbeye gömme konusunda Allah'a adakta bulundum. Senin karnından daha şerefli bir kubbe bulamadım." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 28).

Anekdot-3:

Adamın biri arkadaşına bir mektup yazarak ondan şu cümlelerle bir merkep ister: "Hata yapmayan, uçkuruna düşkün olmayan, yularını bıraktığında duran, tuttuğunda ise giden, gölgeliğe girdiğinde binicisinin inmesi için eğilen ve başını çevirdiğinde yumuşaklık gösteren bir merkep olsun." Arkadaşı bunun üzerine ona şöyle bir cevap yazar: "Biraz bekle. Eğer kadı bir merkebe dönüşürse onu alıp sana hediye ederim." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 26).

Anekdot-4:

Ebû Ali el-Muşayhî, Belh'e kadı olarak görevlendirilir. Ebû Yahya el-Hammâdî ona bir mektup yazarak Belh'in meyvelerinden, ürünlerinden kendisine hediye olarak göndermesini ister. Kâdî ise ona bir çuval dolusu sabun göndererek şu satırları da içeren bir mektup yazar: "Şeyh efendiye bir çuval sabun gönderiyorum. Bu sabunlarla iyice yıkansın ki ona bir şeyler vereceğime dair beklentilerini üzerinden silip atsin, vessellam..." (İbn Hamdûn, 1996, 5: 27).

Anekdot-5:

Ahlakının kötü olması ile bilinen Ebû Gassân et-Temîmî, Emîr Nasr b. Ahmed'e (ö. 331/943) kendi telif ettiği bir kitap hediye eder ve bunun nefis terbiyesi ile ilgili bir kitap olduğunu söyler. Bunun üzerine emir, "Peki, sen neden içindekileri uygulamıyorsun?" der. (İbn Hamdûn, 1996, 5: 27).

Anekdöt-6

Haccâc (ö. 95/714), Hiyâr b. Sebren el-Mücâşi'î'yi Umman'da görevlendirir. Şair Ferezdak (ö. 114/732) ona bir yazı yazarak kendisine oradan bir cariyeye göndermesini ister. Bunun üzere İbn Sebren cevap olarak ona şu beyti yazar:

كَتَبْتُ إِلَى تَسْتَهْدِي الْجَوَارِي لَقَدْ أَنْعَمْتَ مِنْ بَأْدِ بَعِيدٍ

“Cariyeleri hediye olarak isteyen bir yazı yazdın bana,

Uzattın uçkurunu ta uzak diyarlara.” (İbn Hamdûn, 1996, 5: 27).

Sonuç

İbn Hamdûn'un *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*'sinde hediye ile ilgili yer verilen nesir ve şiir türü örneklerden, eski Arap toplumunda hediye yerini ortaya koymak mümkündür.

İbn Hamdûn öncelikle hediye başlığı altında onu teşvik eden, önemini anlatan bilgilere yer vermiştir. Konuya amacına uygun hadisleri zikrederek başlamıştır. Aslında eserin genelindeki yöntemi önce âyetleri sonra hadisleri zikretmekti. Ancak bunu anlatan uygun âyetler bulunmadığı için hadisleri zikretmekle yetinmiş olmalıdır.

Müellif konuyu ele alırken kendi düşüncelerini yansıtmamış, bunun yerine konuyla ilgili âyet ve hadislerin yanında meşhur kişilerin özlü sözleri, rivâyetler, şiir ve nesir şeklindeki edebî malzemelerden nakillerde bulunmak suretiyle konuyu işlemiştir.

Arap toplumunda para, usturlap, at, gül suyu, ayakkabı ve bıçak gibi malzemelerin hediye olarak sunulduğu anlaşılmaktadır. Nevruz ve mihrican gibi eski dönemlerde Arap toplumunca kutlanan özel günlerde de hediyeler sunulmuştur.

Hediye denilince akla ilk gelen maddi eşyaların haricinde, Hz. Peygamber'in sözlerinin de etkisiyle, faydalı bir ilim, bir öğüt, gerçek bir sevgi ve şiir gibi bazı sözlerin de hediye olarak görüldüğü, hatta bunların maddi hediyelerden üstün tutulduğu da olmuştur.

Hediye bazı durumlarda kişinin bir isteğine kavuşması için araç haline gelmiştir. Ancak bu amacın bir çıkara dönüştüğü, bir nevi rüşvet olarak algılanabilecek durumlarda hediye iyi karşılanmamıştır. Hediye teşvik eden, onun insanlar arasındaki sevgiyi arttırdığını ifade eden Hz. Peygamber (s.a.v) de rüşvet amacıyla verilen hediyeleri asla doğru bulmadığını dile getirmiştir.

Hediye çoğu zaman Allah tarafından gönderilen bir ikram olarak görülmüş ve reddedilmesi hoş görülmemiştir. Buna rağmen hediye reddedildiği durumlar da olmuştur. Hediye reddeden kişilerin, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*'ye yansıdığı kadarıyla, genellikle yönetici ya da şair oldukları görülmektedir. Şairler beğenmedikleri ve reddettikleri bir hediye aldıklarında bunu genellikle hicivleriyle dile getirmişlerdir.

Kaynakça

- Akalın, Şükrü Haluk vd. (2005), **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Akdemir, Hikmet (2008). "Dinî Kaynaklarda Hediye Rüşvet Ayırımı", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, **19** (19), 25-31.
- Bağdâdî, Abdülkadir b. Ömer (1981), **Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi lisani'l-'Arab**, thk. Abdusselam Muhammed Harûn, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire.
- Bardakoğlu, Ali (1998), "Hediye", **DİA**, C.17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Câhiz, Ebû Osman Ömer b. Bahr (1423), **el-Mehâsin ve'l-ez'dâd**, nşr. Dâru Mektebet-i Hilâl, Beyrut.
- Esbahânî, 'Îmâdu'd-dîn (1955), **Harîdetü'l-kasr ve cerîdetü'l-'asr**, thk. Muhammed Behçet el-Esrî, Matbaatu'l-Mecma'î'l-İlmî el-'Irâkî.
- Hamevî, Ebû Bekr Takiyüddîn b. Hicce (ts.), **Semerâtu'l-evrâk fi'l-muhâdarât**, nşr. Mektebetü'l-Cumhuriyeti'l-'Arabîyye, Mısır.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed (1363), **Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân**, thk. İhsan Abbas, Menşûrâtu'ş-Şerîf er-Radî.
- İbn Hamdûn, Muhammed b. Hasan (1996), **et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye**, thk. İhsân Abbâs-Bekr Abbâs, Dâr-u Sâdır, Beyrut.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed b. Abdillâh b. Müslim (1925), **'Uyûnu'l-Ahbâr**, Daru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Alî (1414), **Lisânu'l-'Arab**, nşr. Dâru Sâdır. Beyrut.
- İbn Tağrîberdî, Cemâluddîn Yusuf (1992), **en-Nücûmu'z-zâhire fi mülûki Mısır ve'l-Kahire**, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- İbnu'l-İmâd, Ahmed b. Muhammed el-'Akrî (ts.), **Şezerâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb**, Beyrut.
- İbnü'z-Zübeyr, Ebu'l-Hasan Ahmed b. er-Reşîd (1959), **Kitâbu'z-zehâir ve't-tuhaf**, thk. Muhammed Hamûdullah, et-Turâsu'l-'Arabî, Kuveyt.
- İbşîhî, Muhammed b. Ahmed b. Mansûr (1419), **el-Müstetraf fi külli fennin müstezraf**, 'Âlemu'l-kutub, Beyrut.
- İsâ, Abdülhalık- Şa'bân, Eşref, "el-Hedâya'l-maddiye fi'ş-şî'ri'l-'Abbâsi", **Mecelletu'l-'ulûmi'l-hadîse ve't-turâsiyye**, 2016, 4 (1), ss. 64-89.
- Kaçar, Mustafa, Bir, Atilla, "Usturlap", **DİA**, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kalkaşendî, Ahmed b. Alî (1340), **Subhu'l-a'şâ fi snâ'ati'l-inşâ**, Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, Kahire.
- Kayaoğlu, İsmet (1977), "İbn Hamdûn'un Kitâbü't-Tezkire'si", **AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi**, sy. 3, Ankara, ss. 351-355.
- Koçak, İnci (1999), "İbn Hamdûn", **DİA**, İstanbul.
- Kortantamer, Samira (2007), "Memlûklerde Hediye", **Hediye Kitabı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Nuveyrî, Ahmed b. Abdilvehhâb (1423), **Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb**, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâki'l-Kavmiyye, Kahire.

Öztürk, Levent (2008), “İbn Yahyâ el-Veşşâ’ya göre Abbasi Toplumunda Hediyelerin Gizli Dili”, **İstem**, 5 (12), ss. 9-15.

Öztürk, Necdet (2007), “Osmanlı Kroniklerinde Hediye Kayıtları (1299-1500)” **Hediye Kitabı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Râgıb el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (1420), **Muhâdarâtu’l-udebâ ve muhâverâtu’s-şu’âra ve’l-buleğâ**, Şirketu Dar’il-Erkâm b. Ebî’l-Erkâm, Beyrut.

Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek (2000), **el-Vâfi bi’l-vefeyât**, thk. Ahmed el-Arnâut-Türkî Mustafa, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut.

Se’âlibî, Muhammed b. İsmail Ebû Mansûr (ts.), **el-Letâif ve’z-zerâif**, Dâru’l-Menâhil, Beyrut.

Suzan, Yahya (2018), **Di’bil ve Hicivleri**, Son Çağ Yayınları, İstanbul.

Zemahşerî, Muhammed b. Ömer (1992), **Rebî’u’l-ebrâr ve nusûsu’l-ahbâr**, thk. Abdülemîr Mihnâ, Müessesetü’l-A’lemî, Beyrut.